

MUTNA SUTJESKA

VOKI VASIĆ

Pratim izdaleka neobičan i dugotrajan spor koji povremeno uzvitla prašinu i perje, a koji jedna strana simbolično-ironično naziva *Bitkom za Sutjesku*. Jeste, reč je o odbrani od nasrtaja na Nacionalni park Sutjeska. Ne znam ima li druga strana odgovarajuću šifru operacije. Trebalo bi da bude poput pokliča kratka, jasna, zvučna i da sadrži naznaku misije nosilaca operacije. Moj predlog je bio – „Mini Sutjeska“. Ne samo zbog nerazumnog plana uvođenja tzv. mini-hidroelektrana u jedan nacionalni park, već zbog iskazanog opredeljenja za misiju minimalizacije osnovnih prirodnih vrednosti NP Sutjeska. I zbog umanjenog osećaja za nacionalno nasleđe i nerazvijenosti obzira prema budućim generacijama, zbog minimalne državne mudrosti i mikroskopski malog građanskog poštenja, zbog smanjenosti uvažavanja stručne javnosti i zakržljalosti poštovanja svih onih koji ističu pravo na viši kvalitet života. Po svojoj prilici, na delu su oni koji su zbog minimalnog šićara spremni da žrtvuju maksimalna dobra. Ako su tuđa.

I takav mi je bio naslov pamfleta kad sam počeo da ga pišem – „Mini Sutjeska“, sve dok nisam došao do srednjeg njegovog dela. A onda nisam više imao kud, morao sam da promenim naslov, pa je zato ovakav.

Neko će mi možda prigovoriti što se petljam u stvari koje me se ne tiču i što se mešam u prekodrinske muke. E pa tiče me se svaki slučaj potencijalnog ugrožavanja prirode, biodiverziteta i ptica – bilo gde da je na svetu. A drugo, imam i lična posla s tim planinama, klisurama i dolinama. Od vajkada, tj. od kako sam, kao osmogodišnjak prvi put tamo bio sa planinarima „iz doba Jure“, negde 1953. (šume su bile još pune gvožđurije, takoreći neohlađene, iz prave Bitke na Sutjeski). Zatim sam na Tjentište stigao 1961, na školskoj ekskurziji „Tragom Pete ofanzive“. Onda sam čak i slepo crevo preventivno izvadio u okviru priprema za jednu mladalačku avanturističku ekspediciju u Perućicu 1963. I sve dalje, do višekratnih službenih terenskih izleta tokom profesionalnog istraživačkog rada 1977–1985, ja se zanimam za to veličanstveno i tragično područje. A 2011, pripremajući crvene podatke o pticama Republike Srpske, pročitao sam sve što je do tada bilo napisano o predelima koje obuhvata NP Sutjeska. Zato sam rado prihvatio poziv Centra za životnu sredinu iz Banje Luke, da se izjasnim povodom najave izgradnje dve pregršti mini-hidrocentrala u dolinama najvažnijih reka NP Sutjeska.

Ali, hajdemo redom. Ideju u uvođenju mini-hidroelektrana u nacionalni park u prvom paragrafu nazvao sam nerazumnim planom. Evo zašto.

THE MHE

Nekad, u početku, i veliki hidroenergetski sistemi su najavljivani kao jeftini, čisti i obnovljivo-održivi. Onda su pokazali svoje rošavo naličje, poremetivši doslovno sve, od klime, slivova i kvaliteta vode, preraspodele sedimenata i erozije kopna, do migracije stanovništva i narušavanja kulturne i biološke raznovrsnosti. A kada se utvrdilo da nisu čak ni jeftini i da im je vek tragično kratak – uveden je nov koncept – malih hidroelektrana (od milja nazvanih MHE ili *Small Hydro*). Isti umovi, koji su morali da priznaju prethodnu grešku u ekološkoj proceni, krenuli su da promovišu novu. Pobornici MHE-tehnologije ubeđivali su nas: jeste, velike HE na velikim vodenim tokovima imaju veliki uticaj na sredinu, ali zato vrlo male HE imaju sasvim mali uticaj. Logično? Kupujte MHE! HE, hehehe...

Logično jeste, ali nije tačno.

MHE se postavljaju na male vodene tokove, mnogo osetljivije, ranjivije i manje vitalne od velikih, moćnih reka, pa je njihov uticaj, iako manji, srazmerno mnogo brži, jači i razorniji. Osim toga, iako su male (samo relativno male, u

odnosu na velike), njih je više, postavljaju se u nizovima, pa je njihov kumulativni efekat poguban po okolinu. Još je neprijatnije kada se sve to preračuna na jedinicu proizvedene struje. Pošto su to zaista male produkcije, ekološka šteta po megavatu izađe mnogostruko veća nego kod velikih sistema¹. Tu onda potpuno otpada i prividna prednost MHE u pogledu količine građenja za proizvodnju i prenos energije. Kako je jednom duhovito rečeno², male hidroelektrane treba uvek smatrati krivim, dok se ne dokaže da su nevine. I da ne znamo ništa više, već ove činjenice dovoljne su svakom razumnom i odgovornom donosiocu odluka da ideju gradnje MHE u NPS odbaci zauvek i da je više nikad ne pomene.

Ali ovo je tek početak.

Veliki broj studija odavno ukazuje na značajne negativne uticaje MHE na sredinu i biodiverzitet, naročito na akvatične organizme³. To potvrđuje primer potočne pastrmke, jedne od široj javnosti najpoznatijih riba u NPS⁴. Pod uticajem promena koje izaziva premeštanje delova toka u cevovod, riba za samo godinu dana postaje mnogo sitnija nego u tokovima koji nisu promenjeni⁵. A njeno kaliranje samo je indikator osipanja cele nevidljive ekološke piramide. U rumunskim Karpatima su se onoliko opekli uvodeći MHE uprkos Konvenciji o očuvanju Karpatata⁶. Kako razumeti da promoteri MHE u NPS ni o čemu takvom nisu vodili računa? Ili nisu hteli da čuju glas stručnjaka? Ili imaju prodane stručne savetnike. Za to vreme, glupi Amerikanci prošle godine srušiše časkom pedesetak brana svojih hidroelektrana, da bi obezbedili slobodan protok vode koji podržava ugrožene ekosisteme⁷.

SAMOODRŽANJE I SAMOPONIŽENJE

Iako je zaštita prirodnih vrednosti temeljni nacionalni cilj⁸, proklamovana nova politika samoodrživosti nacionalnih parkova, zamišlja NPS prvenstveno kao turističko i naučno-istraživačko odredište⁹, umesto ranijeg poslovanja u vidu privilegovanog šumsko-privrednog javnog preduzeća sa intenzivnom eksploatacijom, u kome se poseče preko 60% godišnjeg prirasta¹⁰. Ideja je da se realizacija zaštite prirode, tog osnovnog programskog cilja zaštićenog područja, „grantovanjem“ održava na minimumu, na nivou bazalnog metabolizma, gotovo u stanju hibernacije ili kliničke smrti, a da se upravama parkova prepušta „snalaženje“, po mogućstvu tako da se to ipak što manje vidi. To je očajnički posao, s obzirom na slabe turističke kapacitete i sasvim skromnu posećenost parka¹¹. Ni ostali, famozni „nedrvni resursi“ – divljač, riba i šumski plodovi – nisu na ekonomski održiv način iskoristljivi.

Po nekim mišljenjima, niti iz nacije može da se nacedi kritična masa domaćih prirodnoljubivih turista spremnih da se konvertabilno isprse, niti je NPS dovoljno atraktivna destinacija za značajniju količinu stranih avanturističkih, divljinskih turista, koji po prirodi stvari pristaju na svaku neudobnost i ne pitaju za cenu. Regionalna konkurencija, iako i sama u povoju, suviše je jaka da bi, u svojoj viziji opstajanja, NPS svom svojom težinom mogao da se oslanja na turizam. Naivno je verovati da je za *kanjoning* (kakva užasna reč) dovoljno imati kanjone (a kanjon se na srpskom kaže *sutjeska*)

¹ PEARSON C. 2013: Small hydro projects in China have big impacts. EBN 9:3.

² KIBLER K. M. & TULLOS D.D. 2013: Cumulative biophysical impact of small and large hydropower development in Nu River, China. Water Resour. Res. 49, doi:10.1002/wrcr.20243.

³ ABBASI T. & ABBASI S.A. 2011: Small hydropower's negative impact on the environment. SciDev Wed, 22 June 2011 12:47.

⁴ KUBEČKA J, MATĚNA J, HARTVICH P. 1997 Adverse ecological effects of small hydropower stations in the Czech Republic. Regul. Rivers: Res. Mgmt. 13(2): 101–113.

⁵ ALMODÓVAR A. & NICOLA G.G. 1999: Effects of a small hydropower station upon Brown Trout *Salmo trutta* L. in the River Hoz Seca (Tagus Basin, Spain) one year after regulation. Regul. Rivers: Res. Mgmt. 15: 477–484.

⁶ AFP & EURACTIV.RS 2013: Mini hidroelektrane ugrožavaju ekosisteme na Karpatima. <http://www.euractiv.rs/odrzivi-razvoj/5849-mini-hidroelektrane-ugrojavaju-ekosisteme-na-karpatima>.

⁷ KERNS C. 2014: American Rivers: 51 Dams removed in 2013. March 5, 2014. <http://www.canoekayak.com/environment/51-dams-removed-2013/>.

⁸ SKUPŠTINA REPUBLIKE SRPSKE 2012: Zakon o Nacionalnom parku „Sutjeska“. Službeni glasnik Republike Srpske: 01-1895/12 13. decembar 2012.

⁹ SRNA 2013: Osmisliti dobre uslove za samoodrživost nacionalnih parkova. TURIZAM jun 22. 2013. 17:31 <http://www.capital.ba/osmisliti-dobre-uslove-za-samoodrzivost-nacionalnih-parkova/>.

¹⁰ VLADA REPUBLIKE SRPSKE 2008: Strategija zaštite prirode Republike Srpske. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/PAO/Documents/STRAT.OBJEDINJENO.pdf>.

¹¹ *ibidem*.

i kasirku za naplaćivanje ulaznica. Da li je tzv. netaknuta priroda uopšte toliko neodoljivo privlačna koliko bismo mi voleli da jeste. I šta će misliti takav pretpostavljeni pustolovni turista kad, na dnu nepristupačnih kanjona, umesto otiska Petkovog stopala zatekne serije zujećih MHE?

Pošto, kako kažu braća Bugari, *gladna mečka oro ne igrae*, NPS mora da iskamči pare za svoj ubogi budžet, da pristaje na razne neprijatne uslove i pritiske moćnih klijenata i da prosjači kod domaćih i međunarodnih grantodavalaca. Sve to zajedno stavlja upravu NPS u nezavidan i samoponižavajući položaj potpune izloženosti svakakvim genijalnim idejama bez pokrića, koje će, poput „grla koje garantovano pobeđuje“ obezbediti Parku usrećiteljski kopernikanski preokret u njegovoj borbi za opstanak. U takve programe spadaju i MHE od javnog interesa, nanizane kao brojanice, kraj Sutjeske hladne vode.

MEDVEĐE I USLUGE OSTALIH ŽIVOTINJA

U januaru je u odbranu NPS od MHE ustala jedna opoziciona partija okrivivši Vladu za ovo i ono¹². Time je možda dobila poene u svojoj utakmici, ali je nažalost izmestila rešenje problema iz stručno-naučne arene u sasvim neizvesni politički ring. Sad će ministrima u Vladi, i ako uvide opravdanost ekspertskih primedbi Centra za životnu sredinu iz Banje Luke te ostale građanski i ekološki osveščene javnosti, biti mnogo teže da odustanu od prvobitne ideje o davanju koncesija za MHE u NPS, jer će ispasti da su to radili iz slabosti pred pritiskom opozicije.

Objašnjenja iz Vlade da, davanjem koncesija za MHE u NPS, nameravaju da doprinesu lokalnom razvoju i da iz toga proizlazi kvalifikacija „javni interes“, arbitrarno se derogiraju sva mišljenja eksperata, svi naučni rezultati i sve obaveze i prava NPS. A bezobrazluk je čak i pominjanje usluga lokalnim zajednicama koje se tobože čine davanjem koncesija za postavljanje MHE u NPS. Niti postoji lokalna (ni nacionalna) nestašica struje, niti će se struja proizvedena u MHE koristiti lokalno. A trajno zaposlenje neće dobiti niko od domorodaca iz prostog razloga što MHE rade potpuno automatski, bez posade!

IDEAL: ŽIVOT NA MINIMUMU

Prvobitno sam nameravao da izbegnem da pomenem dve užasne Studije koje su dale providno lažan stručni izgovor za odluke o dozvoljavanju postavljanja MHE usred NPS¹³. Hteo sam da ih prećutim iz građanskog i profesionalnog stida. Zaista, ako se sastavljači onakvih studija ne stide, onda moraju to umesto njih da učine oni kojima je ostalo ličnog i esnafskog dostojanstva. Evo, ja se stidim što moram da pišem o tome.

Ovde je međutim nešto drugo u pitanju, možda i gore: jedan grozan, mračnjačko-srednjevekovni, anti-ekološki, kontra-environmentalni i protuprirodni kriterijum odnosno parametar koji je primenjen u Studijama uticaja MHE u NPS. On se zove *biološki minimum*. Po doktrini izvođača Studija, u redu je da se podvežu Sutjeska i Hrvavka, dve žile kucavice celog NPS, da se strpaju u kanalizacijske cevi, da se pregrade, zadihtuju i bajpasuju, da se procede kroz sita i rešeta, skrenu, zajaze, uspore i ubrzaju, upregnu, ispuste, rašire i suze, odvedu pa dovedu, sve je dakle prihvatljivo ako se ostavi da negde curka, da preteknu neke barice u suvom koritu, samo ako u njima može da se utvrdi ta nakaza zvana biološki minimum. To je još manje od onog što popiju Užičani kad natoče čašu vode na gradskoj vodovodnoj slavini. To je minimum života, to i nije pravi život, to je puka *ne-smrt*. I to u NPS, u narodnom parku, u kome se hvališemo da ima čudesnog prirodnog blaga, dragulja u kruni Prirode, adidara divljine, alem-kamenova i bisera živog sveta, u parku u kome sve treba da se množi, raste, buja i cveta na maksimumu, jer je u tome jedini smisao njegovog postojanja.

¹² FENA 2014: Ugrožen Nacionalni park Sutjeska. 23 januar 2014 16:20 <http://www.virtualnahercegovina.com/index.php/vijesti/balkan-press/4461-ugrozen-nacionalni-park-sutjeska>.

¹³ PROJEKT a.d. 2013: Studija o procjeni uticaja na životnu sredinu projekta MHE „Sutjeska 2a i 2b“ (konačna studija). Banja luka.
PROJEKT a.d. 2013: Studija o procjeni uticaja na životnu sredinu projekta MHE „Hrvavka 1(S-H-2), 2(S-H-1), 3(S-H-3) (konačna studija). Banja luka.

Kakav je to mozak u kome se rađa misao o privlačenju maksimuma turista pomoću biološkog minimuma? Može li iko da mi odgovori?

ETIČKI I INTELEKTUALNI MINIMALCI

Ne, neću da dajem stručnu recenziju tih dveju, na nesreću već pomenutih studija uticaja, koje opravdavaju puštanje MHE u NPS. Trebalo bi mi sto strana samo da nabrojim neoprostive greške, krupne manjkavosti i nedostatke, goleme propuste i promašaje, bezočne falsifikate i fabrikate, neobjašnjive protivrečnosti i nedorečenosti, skaredna neznanja i neukosti, neverovatne aljkavosti, nelogičnosti i gluposti. Ali neću da oćutim, ne mogu da se uzdržim da ne viknem da te dve „konačne studije“ svojom nepoštenošću predstavljaju bruku za struku, da sramote prirodnjake, vređaju biologe i dovode u pitanje kredibilitet drugih stručnjaka. Uzalud ćemo se mi biolozi braniti da „u svakom žitu ima kukolja“, ako sami ne prokažemo, ne upremo prstom i prvi ne dreknemo: eno kukolja, izbacite ga van!

Zaista treba imati petlju pa u tako osetljivu problematiku, kao što je narušavanje ekosistema i biodiverziteta, u toliko zaštićenom i zabranjenom prostoru, kao što je nacionalni park, ući sa onako nekvalifikovanim „Radnim timom na izradi dokumenta“! Od sedamnaest članova tima jedan ima zvanje inženjera ekologije, što možda znači da je slušao po jedan semestar zoologije i botanike, apsolutno nedovoljno da bi pronikao u složenosti biodiverziteta NPS, a kamoli da procenjuje uticaj bilo čega na pojedinačne vrste živog sveta. Umesto da angažuje tim od najmanje sedamnaest specijalista za različite grupe životinja, biljaka i gljiva, od algi do pojedinačnih porodica cvetnica, i od protozoa, mekušaca, zglavkara i ostalih beskičmenjaka, sve do riba, vodozemaca, gmizavaca, sisara i ptica, izvođač studije (konačne) uzeo je jednu biologinju da sve to uradi u svojstvu „stručnog saradnika“, mada nije nigde rečeno koji su bili zadaci ss-a. Naravno da je s takvim snagama nemoguće uraditi ni studiju za Mokroluški potok, a kamoli za dva najvažnija vodena toka u nacionalnom parku. Ne želim ni da razmišljam zašto je stručna saradnica uopšte uzela da radi nešto za šta je svako morao znati da sama ne može da obavi. U stvari, izrađivač nije ni pokušao da izradi studiju, svestan nedoraslosti tom zadatku. On je izradio ono za šta provereno ima kapacitete: fabrikovao je lažne studije ili makete studija. To je produkt koji samo izgleda kao studija, ako ga ne otvarate. Računao je izrađivač da „to inače niko i ne čita“, samo se gleda da je studija priložena i štriklira. I proš'o voz...

Ovog puta je pročitano sve i pročitani su svi. I obe studije i izrađivač, i radni tim i stručni saradnik (ma šta to bilo). I naručilac studija.

I, šta nam onda kažu Studije o proceni uticaja MHE na životnu sredinu NPS? Prvo kažu da su konačne. Nisu predlog dokumenta, nego su konac, kraj i nema više. O njima nema više rasprave, i *šlus*, kako je govorio moj deda. Tačka!

Je l' tako?

Šta je to tamo konačno, vidi se ne samo na koncu nego i na početku obe, u tom delu identične studije. Na početku su dati projektni zadaci među kojima nas ovde zanima ovaj: identifikacija postojećeg stanja životne sredine i mogućih uticaja na životnu sredinu. Razmišljam šta bi mogao da znači ovaj atribut *postojeći* uz stanje? Da li bi neko mogao da pomisli da treba raditi studiju na osnovi nepostojećeg stanja? Verovatno je naručilac tražio utvrđivanje relevantnog aktuelnog, sadašnjeg, današnjeg ili nultog stanja, kao meru, referentni etalon s kojim bi se poredilo stanje posle postavljanja MHE. To jedino i ima smisla. Izvođač je dakle imao zadatak da neposredno na licu mesta izmeri, proceni, utvrdi stanje životne sredine, između ostalog i stanje i sastav mog biodiverziteta, odnosno *flore i faune*, u žargonu izrađivača. To je uobičajeni obavezni zadatak svake studije uticaja. Ako to pak nije bio zadatak projekta, onda cela Studija nema nikakvog smisla.

Izrađivač Konačnih je tom zadatku pristupio na originalan način.

Opis metoda dat je, umesto na početku – tek na kraju, na str.146: „Procjena uticaja na životnu sredinu izvršena je direktnim uvidom u priloženu dokumentaciju, uvidom u raspoložive literaturne izvore, te uvidom u službene i neslužbene podatke o datom području/lokaciji...“ Dakle uvidom u papire (direktnim, valjda nije kroz staklo), a ne u stanje same prirode kraj Sutjeske hladne vode. Uviđana je procena iz knjiga ili *online*, virtuelno, a ne na terenu, u stvarnom svetu i realnom vremenu. U stvari, već na str. 8. kaže se da je, u postupku izrade Studije „korištena priložena projektno-tehnička dokumentacija te različiti literaturni izvori iz ove oblasti koji su bili dostupni“. A na str. 44. vidi se da je flora i vegetacija NP „Sutjeska“ istraživana „od velikog broja istraživača i o njoj postoji značajan broj literaturnih podataka“. Šta zaključujemo? Sastavljači studije nisu merili, procenjivali i utvrđivali stanje biodiverziteta na terenu, u kanjonu, reci, planini, šumi, livadi, nego su koristili informacije iz druge ruke, iz literature, i to ne sve, nego samo dostupne i raspoložive. Šta bi to u 21. veku za licencirane majstore bila nedostupna i neraspoloživa literatura, ne mogu ni da nagađam, pogotovo što se izraživač studije na str. 187. izjašnjava da nije imao poteškoća u smislu prikupljanja podataka... Ali sam potražio spisak literature da bar vidim koja im je bila dostupna i raspoloživa. Kad ono – ni u jednoj od dveju Konačnih studija nema spiska literature. U delovima o flori i fauni nema nijednog citata, napomene niti pozivanja na neki od izvora! Nula citata = nula korišćenja izvora (0=0). Tek u odeljku Aneksi (aneksi su valjda prilozi, dodaci) na str. 214. nađoh pod „Ostali izvori“ kratak spisak nekih starih radova iz druge polovine XX veka, koji se nikako ne mogu upotrebiti za konstrukciju referentnog stanja biodiverziteta. Čak iz tog vremena i ne nađoh nijedan rad o pticama nebeskim (koje mene najviše zanimaju). A imalo ih je, i iz tih starih vremena¹⁴, kao što ih je bilo i znatno svežijih¹⁵. Ali su radnom timu i stručnom saradniku valjda bili nedostupno-neraspoloživi? Kako li su tek prošle ostale, manje popularne grupe životinja?

STRMOVITE MUTIVODE

Letimičnim pregledom konačnih studija našao sam neke začuđujuće podatke o pticama. U prvi mah sam se čak zadivio. Na primer, za mene je bilo potpuno nepoznato da se tri određene mediteranske vrste mogu naći u kanjonu Sutjeske, koja inače nije poznata po prodoru sredozemnih ptica na sever. Studija prvo izveštava da su „litice značajne u smislu gniježđenja za vrstu *Sitta neumayeri* (sic! brgljez lončar) i *Monticola solitarius* (modrokos)“, a onda i da se sredozemna bjeloguza *Oenanthe hispanica* i brgljez lončar *Sitta neumayer* čak „nalaze u bližoj i neposrednoj lokaciji korišćenja prostora u svrhu izgradnje MHE“ (str. 50. i 51). Za mene bi to bila prvorazredna zoogeografska naučna novost, pod uslovom da znam datum, mesto, okolnosti i izvor te informacije. Ujedno sam bio malo i sumnjičav, s obzirom da među članovima radnog tima i stručnim saradnicima nema nijednog ornitologa, čak ni zoologa opšte prakse. Avaj, napomene o poreklu tog naučnog otkrića nema. Da ne zaboravim, iste te rečenice sa istim vrstama nalaze se i u Konačnoj za Hrčavku (koja se u tom dokumentu naziva Sutjeskom☺), sa istom greškom u naučnom nazivu (str. 59. i 59). Mislim, zaista...

Tu međutim nije kraj, nego početak drame, odnosno groteske. Koprakale su me te mediteranske ptice kraj Sutjeske hladne vode i to sakrivanje raspoloživo-dostupnih izvora, njihovo zatrpavanje u priloge... A i nešto mi je tamo zazvučalo *déjà vu*. Naročito jedna reč – pridev *strmovit*, *-a*, *-o* (naglasak na *-vit-*). To sam već negde čuo. A i neki pogrešno napisani nazivi ptica nisu mi bili novi. Pa ja poznajem čoveka koji upotrebljava tu reč i takve nazive! Nije mi trebalo mnogo. Brzo sam pronašao studiju o jednom sredozemnom kanjonu iz susedne mediteranske države¹⁶. Sa

¹⁴ RUCNER D. & OBRATIL S. 1973: Prilog poznavanju avifaune planinskog područja Maglića, Volujka i Zelengore. Zagreb: *Larus* 25: 61–94.

OBRATIL S. 1987: Naselja ptica (Aves) u životnim zajednicama na trajnim plohama nacionalnog parka "Sutjeska". Sarajevo: Godišnjak Biološkog instituta 40: 73–87.

¹⁵ GAŠIĆ B. 2001: Rezultati novih istraživanja faune ptica Republike Srpske. Novi Sad: *Ciconia* 10: 108–127.

SURINA, B. 2002: Wallcreeper *Tichodroma muraria*, Ljubljana: *Acrocephalus* 23 (112): 107.

GAŠIĆ B. 2004: Istraživanja ornitofaune u nacionalnom parku Sutjeska, 2001. godine. Banja Luka: Glasnik Udruženja muzejskih radnika Republike Srpske 2: 155–159.

MARCOUSE T. & KOTROŠAN D. 2006: Izvještaj sa ornitoloških posmatranja u Bosni i Hercegovini u septembru 2006. godine. Sarajevo: Bilten Mreže posmatrača ptica u Bosni i Hercegovini 2 (2): 24–27.

¹⁶ CZIP 2011: Studija zaštite kanjona Cijevne. Podgorica: Centar za zaštitu i proučavanje ptica Crne Gore.

zaprepašćenjem sam shvatio da je tehnikom *copy/paste* od Cijevne nastala Sutjeska, a za njom i Hrčavka. Po principu – svi su kanjoni isti, vidiš jedan – video si ih sve. Čak je i za krađu intelektualne svojine i za prepisivanje potrebno imati izvesne pameti i znanja, a to je ovde izostalo. Tako je fauna mediteranskog kanjona Jadranskog sliva naivnom ekstrapolacijom prenetu u kontinentalnu Sutjesku Crnomorskog sistema. Pogledao sam samo deo o pticama, za dalje nisam imao ni volju ni stomak. Pa evo uporednih delova tekstova sa str. 13/14. izvornika (levi stubac) i 50/51 plagijata (desni stubac):

Original	Plagijat
<p>Istraživanja kanjona Cijevne... ukazuju na prisustvo značajnijih vrsta koje u kanjonu gnijezde, a koje su od posebnog interesa za zaštitu, kako u Crnoj Gori tako i u Evropi. Kanjonom preovladavaju... staništa koja su u prvom redu karakteristična za ptice grabljivice. Ovdje je potvrđeno gniježđenje surog orla, <i>Aquila chrysaetos</i> ... Na proljećnoj je seobi registrovana eja močvarica, <i>Circus aeruginosus</i>... Kanjon je... dubok i stjenovit što je izvanredno stanište za... sive vrane (<i>Corvus cornix</i>) i čiopa (... <i>Apus apus</i>) koje gnijezde na... <u>strmovitim liticama</u> ... Litice su značajne za dvije vrste koje na njima gnijezde: brgljez lončar, <i>Sitta neumayer</i> i modrokos, <i>Monticola solitarius</i>...</p> <p>Donji dio kanjona uz samu obalu vode... predstavlja stanište i gnijezdilište za veliki broj pjevačica... : štiglić, <i>Carduelis carduelis</i>;... zeba, <i>Fringilla coelebs</i>; <u>crnoglava strnadica</u>, <i>Emberiza cirulus</i>¹⁷; mediteranska bjeloguza, <i>Oenanthe hispanica</i>;... plava sjenica, <i>Parus coeruleus</i>; velika sjenica, <i>Parus major</i>;... kraljić, <i>Regulus regulus</i>; crnoglava grmuša, <i>Sylvia atricapilla</i>;... kos, <i>Turdus merula</i>;... vodenkos, <i>Cinclus cinclus</i>. Na šljunkovitom obalnom dijelu registrovano je i prisustvo... <i>Charadrius dubius</i>...</p> <p>Iznad samog kanjona se proteže širok pojas... obrastao... oskudnom vegetacijom gdje optimum za svoje gniježđenje pronalazi jarebica kamenjarka, <i>Alectoris graeca</i>...</p>	<p>Kanjon je jedno od značajnih staništa za grabljivice i važno gnijezdilište ptica. Ove ptice su od posebnog interesa za Republiku Srpsku i Bosnu i Hercegovinu, pa i za Evropu.</p> <p>U kanjonu Sutjeske se gnijezdi suri orao (<i>Aquila chrysaetos</i>) na proljetnoj seobi je registrovana eja močvarica (<i>Circus aeruginosus</i>). Kanjon je dubok i stjenovit što je izvanredno stanište za sive vrane (<i>Corvus cornix</i>) i čiopa (<i>Apus apus</i>) koje se gnijezde na <u>strmovitim liticama</u>. Litice su značajne u smislu gniježđenja za vrstu <i>Sitta neumayeri</i> (brgljez lončar) i <i>Monticola solitarius</i> (modrokos).</p> <p>Vegetacija uz samu obalu rijeke predstavlja stanište i gnijezdilište za veliki broj pjevačica, to su: štiglić (<i>Carduelis carduelis</i>), zeba (<i>Fringilla coelebs</i>), <u>crnoglava strnadica</u> (<i>Emberiza cirulus</i>), mediteranska bjeloguza (<i>Oenanthe hispanica</i>), plava sjenica (<i>Parus coeruleus</i>), velika sjenica (<i>Parus major</i>), kraljić (<i>Regulus regulus</i>), crnoglava grmuša (<i>Sylvia atricapilla</i>), kos (<i>Turdus merula</i>), voden kos (<i>Cinclus cinclus</i>) i druge. Na šljunkovitom obalnom dijelu zabilježen je <i>Charadrius dubius</i>.</p> <p>Iznad samog kanjona na mjestima oskudne vegetacije optimum za gniježđenje pronalazi jarebica kamenjarka (<i>Alectoris graeca</i>).</p>

To onda znači da je studija zasnovana na lažnim, neproveravanim i neproverivim podacima ko zna odakle sve neuko napabirčenim i nevešto prepisanim, bez tragova porekla kao u svakom šanerskom poslu. Strane i strane studija su fabrikati, lažnjaci, kradena roba, prividni opisi stanja biodiverziteta za koje ni sastavljačima ni naručiocima nije stalo da budu tačni. To se zove šibicarenje, bezočna obmana, notorno blefiranje. Strašno! A na tim dokumentima se zasnivaju odluke o dozvoljavanju uvođenja MHE u NPS.

LOGIKA TAVANSKOG PODRUMA

Vođeni nekom detinjastom lukavošću, autori su natrpavali u Studije sve i svašta, i što živi i što ne živi u NPS, sve u nadi da će količinom stvoriti utisak stručnosti u pristupu i nadoknaditi nedostatak kakvoće. Kao kad loš đak ne zna odgovor na nastavnikovo pitanje, pa počinje da priča bilo šta, očajnički verujući da samo treba da nastavi da govori bez

¹⁷ Pogrešno napisan naziv. Umesto crnoglava strnadica, *Emberiza cirulus* treba crnogrla strnadica, *Emberiza cirulus*. Greška je slepo prepisana iz originala u plagijat.

prestanka. Kod kuće su mu rekli „samo nemoj nikad da ćutiš kad te pita nastavnik“. Nekim čudom će valjda da izgleda kao da se spremio. Nažalost, protiv neznanja ni čuda ne pomažu.

Naguravši u prethodna poglavlja hrpe nepovezanih informacija, izrađivači su se našli pred zadatkom da na takvoj osnovi procene moguće uticaje MHE na kompleksnu i vrlo bogatu biološku raznovrsnost u NPS, koju ne poznaju niti razumeju. U odeljku koji se zove „Promjene nivoa flore i faune“ (zamišljam ta dva nivoa ili jedan zajednički) autori se odmah izjašnjavaju da uopšte ne očekuju značajnije promene na florističkom sastavu ovog područja, neće biti značajnije promene strukture vegetacijskih tipova, niti će se išta značajnije odraziti na promene sveukupne vegetacijske strukture. Isto tako, se ne očekuju promene na strukturi kopnenih životinjskih zajednica. Jedino se očekuju promene na ihtiofauni, gde će zasigurno doći do promena stanišnih uslova, izazvanih pregrađivanjem za potrebe izgradnje vodozahvata. Ne kažu da je uvesti bager u korito planinske reke isto što i baciti bombu. Za te, očekivane promene izjavljuju da mogu da se manifestuju kroz gubitak ili smanjenu brojnost pojedinih vrsta riba, kojima je neophodan slobodan vodotok za migraciju u vreme razmnožavanja. Naravno, izrađivači konačnih nemaju pojma o uzajamnosti vodenih i kopnenih ekosistema, čak im nije palo na pamet ni da će te promene pogoršati stanje nesrećne i ugrožene vidre koja samo od ribe i rakova živi, a pod posebnom je paskom u okviru programa Natura 2000.¹⁸ Izrađivači na nekoliko mesta pominju čak i kritičnu ugroženost vidre, ali nikako da je u glavi povežu sa podvezanom Sutjeskom. Nešto dalje opet, na str. 145, autori studije ukazuju da će jedna od dve MHE na Sutjesci, budući da se nalazi u zoni Prvog režima zaštite, narušiti integritet NPS i time ga degradirati kao kandidata za Uneskovu listu.

Pa ipak, na str. 188. u Zaključcima, na sopstveno kviz-pitanje: da li je projekat svojom funkcijom i tehničkim rješenjima bezbjedan u smislu uticaja na životnu sredinu, izrađivač brže-bolje odgovara da jeste i da će Projekat izgradnje MHE „Sutjeska 2a i 2b“ svesti negativne uticaje u smislu uticaja na životnu sredinu na minimalan nivo. Ali ne navodi nikakve razloge za takvu svoju uverenost, niti može da kaže kako će to svođenje na minimum da se izvede. Dakle, biće negativnih promena ali nema veze. Može li da se uđe u podrum sa tavana?

NEK JESENJE SPERU KIŠE

Očigledno je da ovako dalje ne ide. Niti tačno znamo čime raspolažemo u NPS, niti imamo prave, upotrebljive i objektivne studije uticaja. Ali, zato imamo jedan pokušaj da se u Skupštini donese dokument kojim bi se napravila rupa u zakonu kojim se čuva Nacionalni Park Sutjeska i pretnju da će se isti pokušaj ponoviti. Što pre treba sve pogrešne državne odluke o NPS, zasnovane na falš-dokumentaciji pustiti niz Sutjeske hladne vode... Bolje sad odustati i ne inatiti se, nego docnije, kad sve bude mnogo komplikovanije.

Ali to nije dovoljno. Nije dovoljno samo odustati i počistiti za sobom i nikom ništa. Moraju se ispraviti, ili bolje, za svagda ukloniti ulazne greške koje ne samo da omogućavaju već i podstiču nastajanje ovakvih problema od javnog značaja i uticaja. Za početak to znači da se mora revidirati odluka o izdavanju Licence za obavljanje djelatnosti iz oblasti zaštite životne sredine Akcionarskom društvu Projekt iz Banje Luke, ali i utvrditi njegova odgovornost za izradu lažnih studija uticaja. Urgentno treba izmeniti Pravilnik o uslovima za obavljanje djelatnosti iz oblasti zaštite životne sredine, u koji treba uvesti kao obavezno angažovanje eksperata za biološku raznovrsnost, bar kad se delatnost obavlja u zaštićenim područjima.

To su uslovi koji mogu da garantuju izradu pravih, verodostojnih i kompetentnih studija uticaja kojih se nećemo stideti, ali što je za zajednicu i državu još važnije – koje će biti prva i prava stručno-institucionalna zaštita prirodnih vrednosti Republike Srpske od sumnjivih nosilaca razvoja.

¹⁸ KOTROŠAN D. 2011: *Lutra lutra* (Linnaeus, 1758) u Natura 2000 u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: U.G. Centar za okolišno održivi razvoj.